

ЗАЯВИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВЧИНЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СТРУКТУРІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

А.С. Симчук

*старший викладач кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Положення ст.2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), одним із завдань кримінального провадження визначають забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Реалізація цих та інших, більш загальних завдань кримінального провадження, визначених цією статтею перебувають у прямій залежності від інституту початку досудового розслідування, загальні положення якого, визначено у ст.214 КПК.

Положення про початок досудового розслідування, у розумінні комплексу (системи) процесуальних норм, перебувають у декількох статтях КПК, зокрема щодо: засад кримінального провадження (статті 19, 25, 28, 29); учасників кримінального провадження (статті 36, 39, 40, 55 60); процесуальних рішень (ст. 110); заходів забезпечення кримінального провадження (статті 207, 208); загальних положень досудового розслідування (ст.214); проведення слідчих розшукових дій (статті 223, 237); оскарження дій, рішень або бездіяльності слідчого чи прокурора (ст.303); особливих порядків кримінального провадження (статті 477, 480, 517; гл. 41); виявлення кримінального правопорушення у судових стадіях кримінального провадження (наприклад, ст.339 КПК).

За оцінками більшості правозахисників, працівників правоохоронних органів, впливових незалежних експертів у галузі правова регламентація початку досудового розслідування у нормах КПК має певну кількість недоліків, зокрема щодо: процесуальної форми, а також процедури прийняття та реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення; проведення слідчих (розшукових) дій до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); процесуального статусу заявника та інших учасників кримінального провадження; підстав та строків внесення відомостей до ЄРДР тощо. Тому сьогодні нагальним є приведення окремих положень КПК у відповідність реальній ситуації забезпечення прав людини щодо прийняття та реєстрації органами досудового розслідування заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, що дозволить підвищити ефективність роботи органів досудового розслідування та більш якісно забезпечувати права та свободи людини на початку досудового розслідування, а також на подальших стадіях кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній доктрині кримінального процесуального права окремі аспекти удосконалення початку досудового, зокрема й щодо заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення

розслідування, у своїх працях досліджували: Ю.І. Азаров, Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, О.В. Вакулик, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, В.Г. Гончаренко, В.С. Зеленецький, Л.М. Лобойко, В.В. Назаров, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, І.В. Сервецький, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, О.Ю. Татаров та інші.

Метою статті є аналіз окремих положень кримінального процесуального законодавства, які стосуються початку досудового розслідування, а також визначення основних тенденцій реформування цього процесуального інституту у сучасній науці кримінального процесуального права України.

Основні результати дослідження. Початок досудового розслідування врегульовано у ст.214 КПК, відповідно до ч.1 якої, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування.

Фактично, чинний КПК України надав можливість відійти від тих теоретичних та практичних проблем, які виникали на стадії порушення кримінальної справи за КПК України 1960 р., дозволивши органам досудового розслідування проводити процесуальну діяльність у повному об'ємі після виконання вимог ст.214 КПК України. Разом із цим, негативним аспектом щодо можливості невідкладного, швидкого початку досудового розслідування, є усунута можливість початкового вирішення питання про належність звернення певної особи саме до сфери кримінально-процесуальних відносин. У процесуальній літературі вже висловлювалась думка й про позитивність скасування в нормах нового КПК України рішення про порушення кримінальної справи, оскільки одним із факторів, який ускладнював слідчу діяльність, було надання зацікавленим особам права оскаржувати до суду постанову про порушення кримінальної справи, а реалізація зазначеного підходу дозволить усунути дублювання в роботі (процесуальна діяльність до порушення кримінальної справи щодо перевірки приводу до порушення кримінальної справи (дослідча перевірка) – дізнання – досудове слідство), вирішити проблему провадження слідчих дій до порушення кримінальної справи, пришвидшити процес розслідування та забезпечення прав його учасників [6, с.16-17].

Підтримуємо позицію висловлену у процесуальній літературі про те, що на жаль, законодавець не передбачив ні будь-яких вимог щодо форми заяви та повідомлення, їх обов'язкових реквізитів; ні обов'язку встановлення особи, яка подала заяву чи повідомила про кримінальне правопорушення, та попередження її про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про кримінальне правопорушення. Як наголошують практичні працівники, така невизначеність може призвести до подання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення невідновленими особами (анонімні повідомлення), можливості подання таких «заяв» недієздатними особами чи від їх імені, подання завідомо неправдивих чи безпідставних заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення тощо [1, с.117]. Водночас, аналізуючи поло-

ження окремих підзаконних нормативно-правових актів, ми все ж таки помічаємо наявність певних вимог до форми та змісту заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, а також імперативні приписи щодо процесуальної діяльності слідчого і прокурора на початку досудового розслідування. Зокрема, Положення про порядок ведення ЄРДР передбачає наступні правила прийняття заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення: усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником; відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела повинні мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; слідчим або прокурором, особу, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, крім випадків надходження заяви, повідомлення поштою або іншими засобами зв'язку; заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за виключенням випадків, коли таке попередження не можливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, несприятливий стан заявника, відрядження тощо) [5].

Разом із цим ч.1 ст.214 КПК щодо початку досудового розслідування, поряд з нібито зрозумілими джерелами відомостей як заява та повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення вжите законодавцем формулювання «з будь-якого джерела», яке може неоднозначно тлумачитись у слідчій практиці. Разом з цим, відомчими нормативно-правовими актами, зокрема у системі МВС України, п.1.2. Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, джерелом інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ, уповноваженого розпочати досудове розслідування, є: повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення; повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації; інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення; повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень; інформація про вчинення кримінального правопорушення, яка виявлена з іншого джерела [2].

Враховуючи положення ст.38 КПК щодо системи органів досудового розслідування, не виключено відмінне с самостійне трактування відомчими інструкціями переліку «джерел інформації про вчинення кримінальних правопорушень».

Прогалиною чинного КПК, на відміну від змісту ст.95 КПК 1960 р., є і невизначеність процесуальної форми заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення. Зокрема, не ведеться мова про те, яким чином у матеріалах кримінального провадження має бути відображено усну заяву або повідомлення про кримінальне правопорушення. Зважаючи на вимоги ст. 103 КПК про те, що процесуальні дії під час кримінального провадження, і зокрема слідчим на початку кримінального провадження, можуть фіксуватися у протоколі на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, можливо законодавець вів мову про необхідність занесення усної заяви або повідомлення до відповідного протоколу. І знову у п.2.5 зазначеної вище відомчої інструкції додатково звертається увага на те, що заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинення кримінального правопорушення та іншої події можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу усної заяви (повідомлення) про кримінальні правопорушення, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. Форма такого викладу матеріалу фактично відображає зміст положення ст.95 КПК 1960 р.

Л.М. Лобойко слушно звертає увагу на невизначеність юридичного процесу має здійснюватися провадження за заявою, із якої відразу неможливо встановити про який різновид правопорушення (адміністративного, цивільного, господарського, кримінального) йдеться [4, с.33]. Сьогодні, на законодавчому рівні такий механізм відсутній. Проте на відомчому рівні встановлюється певний процесуальний фільтр, який певною мірою дозволяє уникнути обов'язковості реєстрації у ЄРДР усіх без виключення звернень, які за твердженням заявника стосуються сфери кримінальних процесуальних відносин. Зокрема, заяви, повідомлення, що надійшли до органу внутрішніх справ, а також інші матеріали, у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення або вимоги заявника (потерпілого) про необхідність реєстрації кримінального правопорушення, після реєстрації в єдиному обліку доповідаються оперативним черговим начальникові органу внутрішніх справ, або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду та прийняття рішення згідно із Законом України «Про звернення громадян» або Кодексу України про адміністративні правопорушення [2].

Разом із цим, відомче нормативно-правове регулювання частково застосовано і до строків початку кримінального провадження. Зокрема у п.3.8. згаданої Інструкції визначено, що датою подання заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення до органів внутрішніх справ вважається дата реєстрації такої заяви чи повідомлення в журналі єдиного обліку органу внутрішніх справ, слідчим якого буде здійснюватися досудове розслідування. Водночас, відповідно до вимог ч.2 ст.55 КПК права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого, до того ж потерпілому має бути вручена пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Щодо заявника ситуація є дещо відмінною, оскільки у ч.1

ст.60 КПК про вручення пам'ятки про процесуальні права та обов'язки мова не йде. У ст.214 КПК відсутня вказівка про необхідність при прийнятті заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення попередити особу про кримінальну відповідальність встановлену законом.

Виходом із такої ситуації є створення дійсно самостійного процесуального інституту у формі окремої глави КПК – 18-1 «Початок досудового розслідування». Про доцільність такого підходу свідчать такі теоретичні та законодавчі положення, зокрема:

– по-перше, початок досудового розслідування є першим етапом досудового розслідування, другим – повідомлення про підозру, у контексті початку кримінального переслідування, а третім – процесуальна діяльність учасників кримінального провадження у формах, визначених гл. 24 КПК. Ці окремі етапи у чинному КПК розглядаються законодавцем у самостійних главах. Такий підхід був вже використаний у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. у формулюванні «Порушення кримінальної справи». Сьогодні ж таке рішення існує але не у формі постанови, а у вигляді формального процесуального рішення про внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР, а КПК його розглядає у формі дії слідчого або прокурора (у контексті ст.303 КПК). Стадія порушення кримінальної справи фактично лишилась, але набула автоматизованого характеру;

– по-друге, якщо, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, тоді як кримінальні процесуальні правовідносини – з моменту подання заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, або безпосереднього виявлення його ознак слідчим чи прокурором. Про це свідчить й можливість оскаржити бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення;

– по-третє, невизначеність процесуальної форми заяви, повідомлення або іншого документу інформація з якого заноситься до ЄРДР. Хоча у науці кримінального процесу існує твердження про те, що закріплення процесуальної форми заяви створить умови для безпідставної відмови у прийнятті заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення.

Такий підхід на законодавчому рівні надасть органам досудового розслідування можливість забезпечити більш якісне прийняття та реєстрацію заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, а також, у необхідних випадках, забезпечити їх належну перевірку, унеможливить безпідставне невнесення або внесення відомостей до ЄРДР та початок досудового розслідування. Заявник та потерпілий отримають більш деталізований перелік їхніх прав та обов'язків, що дозволить їм більш повно приймати участь у кримінальному провадженні, а запровадження такого учасника кримінального провадження із сторони захисту як «особа, щодо якої розпочато досудове розслідування» слугуватиме перешкодою для зловживань органів досудового розслідування та прокурора у випадках проведення досудового розслідування без повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, за наявності у матеріалах кримінального провадження інформації про вчинення кримінального правопорушення певною фізичною або юридичною особою.

Висновки. У зв'язку із викладеним, на наш погляд, доцільно: увести нове уніфіковане поняття початку досудового розслідування; змінити окремі повноваження прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого та оперативних підрозділів на початку досудового розслідування (статті 36, 39, 40, 41 КПК); увести нового учасника кримінального провадження із сторони захисту – «особа, щодо якої розпочати досудове розслідування»; удосконалити процесуальний статус потерпілого, заявника, свідка, спеціаліста на початку досудового розслідування (статті 55, 56, 60, 65, 66, 71, 95 КПК); визначити діяльність слідчого щодо внесення або невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань як процесуальне рішення слідчого на початку досудового розслідування (ст. 110 КПК); визначити нову главу «Початок досудового розслідування» у розділі III «Досудове розслідування» (у ній доцільно передбачити положення про: процесуальні джерела відомостей про кримінальне правопорушення; подання джерел відомостей про кримінальне правопорушення; прийняття джерел відомостей про кримінальне правопорушення; перевірку відомостей про кримінальне правопорушення та їхніх процесуальних джерел; Єдиний реєстр досудових розслідувань та процедуру внесення до нього відомостей; підстави відмови у початку досудового розслідування); главу 19 «Загальні положення досудового розслідування» розпочати із ст.215 «Досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків»; надати учасникам кримінального провадження право оскаржувати дії та бездіяльність органів досудового розслідування, пов'язані із початком досудового розслідування (ст.303 КПК).

Варто зберегти основні інститути кримінального процесуального права, які відповідають демократичним засадам і особливостям розвитку українського суспільства що забезпечить позитивне його сприйняття працівниками органів досудового розслідування, прокурорами, судьями, адвокатами, фізичними та юридичними особами, інтересів яких стосуватиметься кримінальне провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Барабаш Т.М.* Проблемні питання етапності досудового розслідування в Кримінальному провадженні України / Т.М. Барабаш // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – № 5. – 2013. – С. 115-119.

2. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Затверджена наказом МВС України № 1050 від 19 листопада 2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2095-12>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. *Лобойко Л.М.* Початок досудового розслідування за новим КПК / Л.М. Лобойко // Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: збірник статей. – К. : Істина, 2012. – С. 33-43.

5. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Затверджено наказом Генерального прокурора України № 69 від 17 серпня 2012 року (із змінами затвердженими наказами Генерального прокурора України від 14.11.2012 №113, від 25.01.2013 №13, від 25.04.2013 № 54) http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.

6. Янович Ю.П. Основні напрями реформування досудового провадження у кримінальних справах / Ю.П. Янович // Дізнання та досудове слідство в органах внутрішніх справ: сучасний стан та шляхи удосконалення: матеріали наук.-практ. конференції, 22 жовтня 2010 р., Харків / М-во внутр. справ України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. — [2-ге видання]. — Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. — 294 с. — С. 15-18.

Симчук А.С. Заяви та повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення у структурі початку досудового розслідування

У статті розглянуто заяви та повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення у структурі процесуальної діяльності учасників кримінального провадження на початку досудового розслідування. Проаналізовано процесуальну форму таких заяв та повідомлень, а також сформульовано пропозиції про внесення змін та доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства з метою належного досягнення завдань кримінального провадження у межах нормативно-правових положень початку досудового розслідування.

Ключові слова: початок досудового розслідування, досудове розслідування, заява, повідомлення, кримінальне правопорушення, процесуальна форма.

Симчук А.С. Заявления и сообщения о совершенном уголовном правонарушении в структуре начала досудебного расследования

В статье рассмотрены заявления и сообщения о совершенном уголовном правонарушении в структуре процессуальной деятельности участников уголовного производства в начале досудебного расследования. Проанализирована процессуальная форма таких заявлений и сообщений, а также сформулированы предложения о внесении изменений и дополнений в действующее уголовное процессуальное законодательство с целью надлежащего достижения задач уголовного судопроизводства в рамках нормативно-правовых положений начала досудебного расследования.

Ключевые слова: начало досудебного расследования, досудебное расследование, заявление, сообщение, уголовное правонарушение, процессуальная форма.

Simchyk A.S. Statements and reports of criminal offenses committed in the structure of the early pre-trial investigation

In the article reviewed the statements and reports of criminal offenses committed in the procedural structure of participants in criminal proceedings at the start of the preliminary investigation. Analyzed the procedural form of statements and reports, and formulated proposals on changes and amendments to the current criminal procedural legislation in order to properly achieve the objectives of the criminal proceedings within the legal and regulatory provisions early pre-trial investigation.

Keywords: early pre-trial investigation, pre-trial investigation, statement, messages, criminal offense, procedural form.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2015.